

Egy idea, két épület, két történet

A levegőben vezetett utca és a
modern épületek védettsége

OTDK dolgozat

2015

írta: Dóry Bálint István (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem)

konzulensek: Simon Mariann Phd (egyetemi docens, BCE Tájépítészeti tanszék)

Kerékgyártó Béla Phd (egyetemi docens, BME Gazdaság- és
Társadalomtudományi Kar)

Tartalom

1.0 bevezető	2
2.0 egy idea	2
3.0 két épület	
<i>Park Hill</i>	4
<i>a Park Hill vizsgálata</i>	5
<i>Robin Hood Gardens</i>	6
4.0 két történet	
<i>a lakáspolitikai válsága</i>	10
<i>a Park Hill az ezredforduló környékén</i>	12
<i>fenntartási problémák</i>	13
<i>a Robin Hood Gardens védelme</i>	14
5.0 elemzés	
<i>előítéletek</i>	16
<i>megbukott, mint az élet színtere?</i>	17
<i>a háború utáni épületek védettsége</i>	19
<i>összefoglaló</i>	20
6.0 bibliográfia	22
7.0 képjegyzék	25

1.0 Bevezető

“Nagyszerű itt élni!”

“Ez az épület brutális!”

Az elmúlt években az angol építészeti közéletben heves vita folyt az Alison és Peter Smithson által tervezett, 1972-ben átadott Robin Hood Gardens védetté nyilvánításáról, ami most eldőlni látszik: jövő év tavaszán megindul az önkormányzati lakótömb bontása, amely korábban újítónak számító, az utcai életet újradefiniáló *street deck* elképzelés alapján épült. A levegőben vezetett utca, a *street deck* korábban - épp a Smithson házaspár gondolatától inspirálva - egy másik szociális lakóépületben is megvalósult, a sheffieldi Park Hill együttesét 1998-ban mégis védetté nyilvánították.

Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy milyen körülmények között született a két épület, mi történt velük az idők során. Milyen külső tényezők, társadalmi, gazdasági, politikai és városszerkezeti változások, illetve milyen építészeti megoldások vezettek, vezethettek a két együttes eltérő megítéléséhez. A remélt válaszokhoz a korabeli anyagok, építészeti koncepciók, kritikák és lakossági felmérések elemzésén túl a saját személyes tapasztalataimat is felhasználom.

2.0 Egy idea - a *street deck* elképzelés

Anglia a második világháború után egy vesztes ország képét mutatta győztes szerepének ellenére. Londont, valamint a többi nagyvárost súlyos bombatámadások érték, százezrek veszítették el munkájukat és otthonukat. Nyomor és élelmiszerkvóta jellemezte ezeket a napokat, de a levegőben ott keringett az új kezdet szele, a remény és az idealizmus a jóléti állam, *új Britannia* létrehozásához. Az 50-es évek így Nagy-Britannia újjáépítésének évtizede lett, mely az építészek számára az általuk a háborúért felelőssé tett viktoriánus eszmékkel való szakítást, és egy baloldali gondolkodásmódon alapuló új építészet létrehozását jelentette.

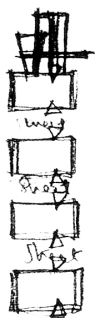
1. ábra: átlagos háború utáni londoni utcakép

A fiatal építészek állami tervezővállalatokba tömörültek, ahol a legnagyobb feladatot a központilag irányított tömeges lakáshiány csökkentése jelentette. A költség szűk volt, az idő kevés. A munkásosztály zöme túlszűfolt városi nyomornegyedekben, több évtizedes lemaradásban élte mindennapjait, melyből a kiutat a *modern mozgalom* eszméinek angliai adaptálása jelentette. Ebben a közegben jött létre Alison és Peter Smithson, a fiatal, de ekkorra már az új brutalizmus elindítóiként¹ ismertséget szerzett házaspár pályaműve a Golden Lane lakónegyedre 1952-ben, melyben először öltött formát a 'streets in the air' (levegőben vezetett utvák) néven ismertté vált elképzelésük a modern lakóházakról. Nagy hatással volt a házaspárra az *Independent Group* révén barátjukká vált Nigel Henderson fotósorozata, melyet egy kelet-londoni lakónegyed nyüzsgő utcai életéről készített. Smithsonék szerint azonban ez egy korábbi kultúra megnyilvánulása, ami eltűnőben van. Elméletük alapján a háború után az utca fogalma el lett felejtve, "az utcákat a gépkocsik foglalták el"². A közvetlenül a háború után tömegesen épített "pontházak pedig elszakítják a családokat a szabadtéri élettől"³, aminek köszönhetően megszűnt a természetesen kialakuló ismertségi kör, a szomszédsági viszony.

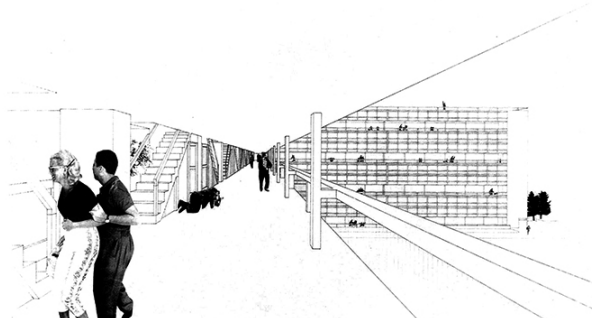
2. ábra: Nigel Henderson fényképei

Mint írják, a tradicionális utca eltűnésében nem a fizikai veszteség a jelentős, hanem az általa megteremtett közösségi életterek megszűnése. A Golden Lane-re beadott pályázatukban ezt a problémát három szintenként elhelyezett széles szabadtéri 'utkákkal' oldották meg, melyekről a többszintes lakások nyílnak. Állításuk szerint ezeken a *street deck*-eken kialakulhat a szükséges szociális identitás és közösségi lét: szomszédok társaloghatnak, gyerekek játszhatnak egymással. A pályaműben egy utópiát is felvázolnak: a *deck* rendszerű lakóházak behálózzák a várost, egy új, összefüggő réteget létrehozva fölötte. Ezzel szakítottak a Le Corbusier által felvetett funkcionális város felosztással - egy szerves és organikusan működő rendszerben, hálózatban hittek.

3. ábra: a 'streets in the air' séma

Street - mesh - in - the
air.

4. ábra: a Golden Lane pályázat látványa, előtérben Marilyn Manson és Joe diMaggio alakjával

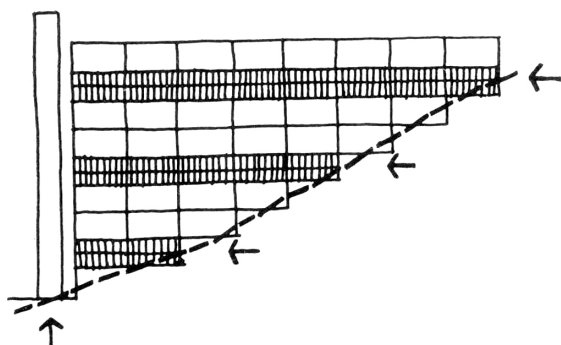
1 Reyner Banham híressé vált cikkében a Smithson házaspárt nevezi meg az új brutalizmus elindítóiként a hunstantoni iskolaépületük által (Reyner Banham, „The New Brutalism” *Architectural Review* (1955): 855-861)
2 Alison Smithson, *Urban structuring: studies of Alison and Peter Smithson* (London: Studio Vista, 1967), 10.
3 Alison Smithson, *Ordinariness and light: urban theories 1952-1960 and their application in a building project 1963-1970* (London: Faber and Faber, 1970), 50.

A *street deck* idea nem előzmény nélküli: közvetlen előképnek tekinthető az 1921-es rotterdami Spangen lakótelep, Le Corbusier lakóházaiban található zárt '*rué intérieure*', de ennek kapcsán akár Fourier falanszter terve is. Az angol építészeti köztudatban viszont robbanásszerűen jelent meg a Smithson házaspár által, mellyel hosszú folyamatot indítottak el: az 50-es és a 60-as évek során középpontba került az emberi életen alapuló, humanizáló lakásépítés és ehhez kapcsolódóan a *street deck* elképzelés. Ehhez fűződő elméleti, oktatási és építészeti munkásságuk, valamint Team X tagságuk a XX. század egyik legmeghatározóbb angol építészeivé tették őket.

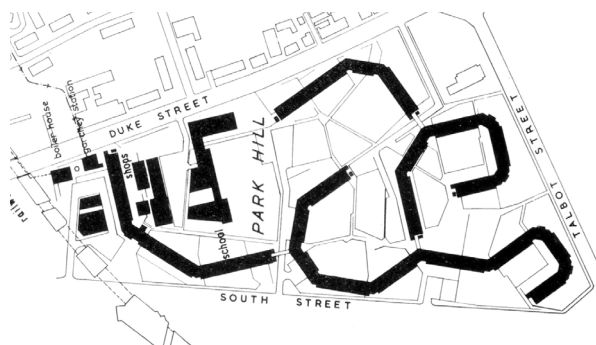
3.0 Két épület

Park Hill

Az első épületegyüttesig, melyben a *street deck* materializálódott, 1961-ig kellett várni. A tervezők, Jack Lynn és Ivor Smith korábban a Smithson házaspár tanítványai voltak az Architectural Association-ben. Később a sheffieldi önkormányzati tervezővállalatnál kaptak állást J. L. Womersley főépítész irányítása alatt, ahol lehetőséget kaptak elképzeléseik megvalósítására, így született meg a majd' ezer lakást magába foglaló Park Hill Estate.

5. ábra: a *deck* rendszer talajszintig kifutó sémája

6. ábra: a Park Hill helyszínrajza

Az akkori konzervatív párti lakásügyi miniszter, Harold Macmillan 1956-ban nyomornegyed-felszámolási programot hirdetett azzal a céllal, hogy a háborúban támadásokat elszenvedett nagy ipari városok központjában található alacsony színvonalú területeket (közel félmillió háztartás) nagy lakósűrűséggel újjáépítsék, így garantálva a lakásminimumot és helyet biztosítva az önkormányzati lakások várólistáján szereplő tömegeknek. A határozat érintette Észak-Anglia jelentős acélvárosát, a Sheaf-völgyben a dombok közt fekvő Sheffieldet is. A központban található vasútállomás melletti, jó városi kapcsolatokkal rendelkező Park Hill-re felfutó területet jelölték ki újraépítésre, ahol a munkások családjakkal túlszűfolt és elmaradott környezetben éltek. A tervezők, Lynn és Smith, hasonlóan a Smithson házaspárhoz, észrevették az utcákon jelen lévő közösségi szellemet és összetartást. Tervük az volt, hogy ezt az életet ne oltsák ki, hanem teret biztosítsanak neki az új beépítésben, ezért egy *street deck* rendszerű, összefüggő épületegyüttest képzeltek el, ami önmagában a figyelem középpontjába helyezte a fejlesztést annak méretei mellett. Kihasználva a terület jelentős szintkülönbségét,

a domb tetején -illeszkedve a környező sorházakhoz- mindössze négyszintes épület állandó magasságával a völgy felé kifutva tizennégy szintessé válik, így uralva a sheffieldi horizontot. Az épületszárnyak -melyeket teljes hosszban összeköt a három szintenként elhelyezett deck rendszer, így kialakítva egy több, mint egy kilométeres folytonos közlekedési útvonalat - 135 fokos szögben találkoznak, közrefogva a völgy felé növekedő léptékű nyolcszögletes udvarokat, melyben szabadon álló boltok, közösségi ház és iskola kapott helyet. A lejtés okán a deck-ek a domb irányában elérik az utcaszintet (a legfelső kivételével), így közvetlen kapcsolatot teremtenek a földdel. A közösségi identitás kialakulásának érdekében Smith és Lynn olyan részletekkel is foglalkozott, mint a *deck*-ek elnevezése, mely a telek helyén korábban álló utcák nevével azonos lett, valamint a vasbeton vázszerkezetet kitöltő téglafalat szintenként különböző árnyalatúra festették. Ezek az részletekbe menő megoldások jól jellemzik a tervezőkre és a korra jellemző szociális érzékenységet, mely a tervezési folyamat egészét végigkísérte - így történhetett meg az is, hogy a kevésbé lényegesnek ítélt homlokzati rajzok nem készültek az épülethez.

7. ábra: a Park Hill madártávlatból átadását követően

8. ábra: a *deck* használatban

a Park Hill vizsgálata

Az átadást követően kíváncsian figyelték az építészek és szociológusok egyaránt, hogy a koncepció hogyan működik a valóságban. Az első lakók közt volt Mrs. Demers, szociológus, akinek a feladata a lakók reakcióinak összegyűjtése és tapasztalati eredmények levonása volt a sémával kapcsolatosan. Megállapításait 1963-ban a RIBA-ban⁴, egy nyílt beszélgetésen tárgyalták át, mely során kiderült, a séma „*elképesztően jól működött*”⁵. Véleménye szerint ez annak volt köszönhető, hogy egy összetartó közösség alakult ki több okból kifolyólag is. Az önkormányzat a lakásosztásnál előnyben részesítette a korábban a területen lakó családokat (a lakók 40%-a így jutott lakáshoz Park Hill-ben), így a létező kapcsolatok fent tudtak maradni, valamint a *deck*-ek és az udvarokban elhelyezett közösségi funkciók is összekovácsolták őket. Emellett még kiemelte a különböző alapterületű lakások előnyét, melyek vegyes családi összetételt eredményeztek. Womersley kifejtette, hogy sok tényezőről, ami „*nem építészeti*

4 Royal Institute of British Architects, az angol építészakamara

5 “Appraisal of Park Hill redevelopment, Sheffield: report of a meeting at the RIBA on 8 Jan. 1963: discussion.” *RIBA Journal* (1963): 282.

*döntés, építéseknek kellett döntenie*⁶. Mrs. Demers többek között elmesélte, hogy a *deck*-ek a közösségi élet színterei, ahol a kisebb gyerekek szabadon játszhatnak, míg a szülők beszélgetnek. A lakások bejárata előtt a bérlők személyes tárgyakat, növényeket, lábtörlőket helyeznek el, mely azt bizonyítja, hogy magukénak érzik a helyet. Pusztán annyi kritika érte a tervezőket (melyeket ők is elismertek), hogy a lakások nem rendelkeznek ablakkal a *deck*-re, így túlságosan zártak a külvilág felé, ezzel szemben viszont túl direkt a bejárati ajtók kapcsolata a sétányokkal, nincsen átmeneti zóna.

A későbbi években további vizsgálatok tárgyát képezte a Park Hill Estate, melyek közül a legjelentősebb egy 1967-es tanulmány⁷, mely alátámasztja Mrs. Demers megállapításait. Hat különböző beépítésű lakótelep háziasszonyait kérdezték a lakhatási körülményekről és véleményükről, köztük a Park Hill lakóit. A mély részletekig terjedő felmérésből kiderül, hogy a Park Hill lakói közel negyven százaléka kérvényezte, hogy itt lakhasson, ami a legjobb arány a vizsgált helyszínek közül. Mi több, innen érkezett be a második legkevesebb elköltözési kérelem (csupán alig több, mint tíz százalék kérte az áthelyezését más lakóegyüttesbe). Annak ellenére, hogy közel 50 százalék nem találta esztétikusnak az épületegyüttest, 83 százalékuk volt elégedett az új lakhelyével. Ez az eredmény összefügg a *deck*-rendszerrel, ugyanis kimutatták, hogy a családi házas beépítés után a *street deck*-kel rendelkező Park Hill beépítés a legnépszerűbb. Két jelentős megállapítást tett a tanulmány. Az egyik, hogy a vandalizmus (falfestés, szemetelés) jelenléte jelentősen összefügg a fenntartás minőségével, amivel kapcsolatosan a Park Hill produkálta a legjobb eredményeket. A másik, hogy az elégedettség leginkább a lakhely elhelyezkedésétől és a karbantartás minőségétől függ. Összességében megállapítható, hogy a Park Hill *street deck* rendszerű beépítését preferálták a lakók, így az ezt követő években nagy népszerűsége tett szert: külföldi tanulmánycsoportok látogatták meg az együttest, hogy adaptálják előnyeit Angliától, Svájcra át (pl. Le Lignon⁸) egészen Kínáig.

Robin Hood Gardens

Alison és Peter Smithsonnak a 60-as évek közepéig kellett várnia az első önkormányzati lakóépület megbízásukra, hogy ők maguk is megvalósíthassák elképzelésüket. A házaspár ekkorra már nemzetközi hírnevet szerzett köszönhetően az Economist Plaza-nak, mely korábbi nyers építészetükkel szakítva egy elegáns és harmonikus városi foghíjbeépítés St. James-ben.

A London City Council⁹, 52.000 fővel a lakásra várók listáján, 1961-ben enegedélyezte

6 ibid. 282.

7 Great Britain, Department of the Environment, *The estate outside the dwelling : reactions of residents to aspects of housing layout*. (London: H.M.S.O., 1972)

8 svájci, 2800 lakásos együttes 1967-ből, mely szoros rokonságot mutat a Park Hill Estate-tel

9 London önkormányzata (LCC)

magánvállalatoknak is az önkormányzati lakások tervezését, hogy felgyorsítsák az újjáépítést. Alison és Peter Smithson is a kedvezményezettek közt volt, így jutottak pár kisebb telekhez Kelet-Londonban, ami ekkortájt minden szempontból London bejáratának számított. A Temzén felúszó rakományhajók itt érték el a fővárost, majd kötöttek ki az Isle of Dogs csatornarengetegében, hogy áruikat kirakodják az East és West Indian Dock raktárainak egyikében. A terület északi irányban kiterjedt egészen Poplar-ig, ahol a raktárépületek és az újonnan bevándorló ipari munkások terebélyes családjai által lakott elszlömösödött lakótömbök váltakoztak, melyeket már a huszadik század elején nyomornegyedként tartottak számon.

9. ábra: Poplar a 60-as években, előtérben a kikötővel. A RHG telke a jobb felső sarokban látható

Erre a területre is elért a Macmillan által kihirdetett újjáépítési program, a bontásoknak köszönhetően Smithsonék eredeti tervezési helyszínét kibővítették, így egy összefüggő, trapéz alakú területet kaptak a városba vezető forgalmas utak által közbezárva. Keletről, ahonnan a Temze csupán pár tömbnyire található az ipari terület mögött, a Blackwall Tunnel nyolcsávos bevezetőútja határolja a telket, mely az egyetlen átjutási lehetőség a környéken a déli városrészbe. Délről és nyugatról a City-be vezető forgalmas főutak találhatók, míg északról pár alacsony lakóház választja el a telket az East India Dock Road forgalmától, mely túloldalán az 1965-ben befejezett Brownfield Estate áll, Goldfinger Ernő Balfon Tower épületével.

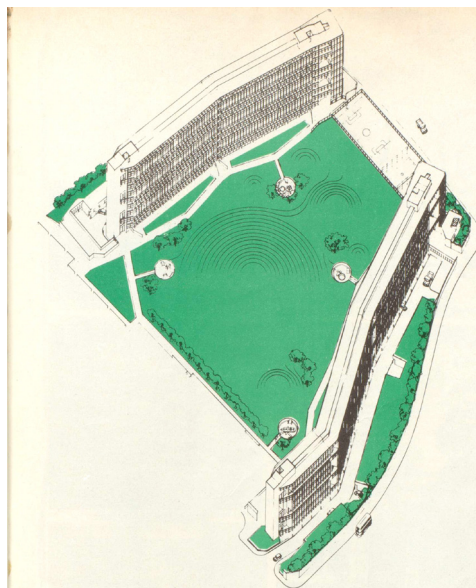
Mint az 1970-ben (a kivitelezés ideje alatt) készült, és a BBC-n sugárzott *The Smithsons on housing* című riportból¹⁰ kiderül, a tervezés fő szempontja, egy stresszmentes zóna létrehozása volt, melyet Smithson-ék a korábbi lakhelyükhöz közel lévő, a György korabeli Gray's Inn belső kertjére hasonlítanak, ami "a csend szigete a város közepén"¹¹. Mint mondják, a Golden Lane óta rájöttek, "a legfontosabb a csendes helyek iránti szükség"¹². A beépítést ennek alapján határozták meg: a két tömeg körülhatárol egy zöld parkot, így védve azt a forgalom és a város zajától. A két épület testvérpár, de nem ikrek. A keleti, mely a Blackwall Tunnel zaját csökkenti, magasabb és rövidebb, míg a nyugati alacsonyabb, hogy a köztes területre minél több napfény juthasson. Két mesterséges dombot terveztek ide a lerombolt épületek

10 *The Smithsons on Housing*, (BBC 2) 1970.

11 *ibid.*

12 *ibid.*

maradványaiból, ezzel megakadályozva a hangos játékokat, mint a futball. A fölszinten időseknek szánt egyszintes lakásokat helyeztek el egy kis művelhető kerttel, az emeleteken pedig a Golden Lane és a Park Hill sémájával azonos 3 és 4 hálószobás kétszintes lakásokat, összesen 214-et.

10. ábra: A RHG axonometrikus beépítési rajza

11. ábra: a RHG a közeli Balforn Tower-ből fotózva átadása után

12. ábra: a *deck* használatbavétel előtt, a 'sárga szinten'

A lakásokba beszűrődő zajt több lépcsős gáttal minimalizálták a minél halkabb környezet érdekében. A telekhatárra 3 méter magas vasbeton cölöpöket vertek, melyek között 45 fokban keskeny réseken át lehet látni, a közvetlen hanghatást viszont kiszűri. A következő sávba fasort helyeztek, mely mögé az földszín alá süllyesztett parkolók kerültek. Az épületek külső homlokzatára, melyre a hang terjedését gátló vertikális akadályokat terveztek, kerültek a nappalik és a *street deck*-ek -melyek használata amúgy is zajt generál-, miközben a belső kertre a csendesebb funkciók, a konyha és a hálószobák néznek. A tömbök végén találhatóak a vertikális közlekedőmagok a liftekkel, és egy vészhelyzetben használandó szűkös lépcsőházzal. A lakások a két közlekedő magot összekötő *deck*-ekről nyílnak páronként egy kis beugróból, mely által létrejön a bejáratoknál egy félprivát térrész, ahova a lakók személyes tárgyakat helyezhetnek. A részletek tekintetében Alison és Peter Smithson egy, a használatból fakadó egyszerű logikai kapcsolatokon alapuló formanyelvet kívántak létrehozni: többek

között az elérhető betonfelületek simák, míg a távolabbiak egyre nyersebbek és durvák; az ajtók színek alapján lettek színezve, hogy a gyerekek is megkülönböztethessék őket; a konyhából pedig az anyukák egyszerre látnak rá a *deck*-en vagy éppen a parkban játszó gyerekeikre.

A sors iróniája, hogy az 1972-es befejezést követően nem sokkal a kilátás a nyüzsgő kikötőre megszűnt. A hajók kijebbe szorultak a városból, Tilbury partjaihoz helyezték át a forgalmat, így a Robin Hood Gardens *deck*-jeiről már csak az elhagyatott ipari területekre és a forgalmas utakra nyílt panoráma.

Megépítéskor, 1972-ben, csupán egyetlen publikáció született, az akkor még fiatal amerikai, Peter Eisenman tollából az *Architectural Design*-ban¹³. A szerző a bevezetőben fel is hívja a figyelmet arra, hogy a Poplar-ban 1951-ben elindult fejlesztéseket a sajtó nem igazán követte figyelemmel. A továbbiakban bemutatta a Smithson házaspár ideológiai fejlődéstörténetét a Golden Lane pályázattól kezdődően, aminek a csúcspontjaként a Robin Hood Gardens-t nevezi meg, mely épített formába foglalja az elképzelésüket. Egy évvel később egy kibővített változatát is publikálták az *Oppositions*-ben¹⁴, melybe hosszan elemzi a Robin Hood Gardens és az 1952-es pályázat közötti különbségeket, ami során negatív változásként értékeli, hogy nem valósult meg a Golden Lane esetében felmerült hálózat.

A cikkeket illusztráló fotókon a tervezők által megálmodott nyüzsgő élet látható: gyerekek kriketteznek a parkban, anyukák beszélgetnek a *deck*-en, miközben csemetéik mellettük játszanak.

Látszólag a Smithson házaspár által elképzelt álom megvalósulni látszott, azonban a Robin Hood Gardens történetében harminc homályos év következett, csak a 2000-es évek közepén került újra előtérbe válságos állapotával. A három évtized feltáráshoz és a kialakult helyzetének előzményeihez a Park Hill jól dokumentált történetét, valamint a politikai és társadalmi változásokat érdemes megvizsgálni, és abból következtetéseket levonni.

¹³ Peter Eisenman, "Robin Hood Gardens housing development, London borough of Tower Hamlets" *Architectural Design* 42 (1972): 557-573.

¹⁴ Peter Eisenman, "From Golden Lane to Robin Hood Gardens" *Oppositions* 1 (1973): 27-56.

4.0 Két történet

A Robin Hood Gardens átadásának évében a Built Environment magazinban született egy cikk¹⁵ a Park Hill első évtizedének tapasztalatairól, melyben megállapították a szerzők, hogy *“továbbra is sikeres a működése”*¹⁶, megfigyeléseik alapján létrejön a *deck*-eken az a közösségi érzet, ami a tervezők célja volt.

Egy 1971-es publikáció¹⁷ egy amerikai kutatást idéz, mely a közösségi teraszok sikerességét írja le: *“a családok több idő tudnak egymással tölteni, barátságok is könnyebben születnek”*¹⁸. Az említett két cikk azt mutatja, hogy a Robin Hood Gardens megszületésének idejében a *street deck* séma népszerű és haladó szellemiségű megoldásnak számított, amely megfelelő szociális és közösségi körülményeket biztosított az alacsonyabb társadalmi rétegekhez tartozó lakóknak az egyre inkább industrializálódó és az emberi kapcsolatokat kioltó fejlődés során.

a lakáspolitikai válsága

A hetvenes évek újra a változások szelét hozta. Az angol ipar a háború utáni talpraállást követő húsz évben szárnyalt, a folyamatos építkezések és beruházások a munkanélküliséget minimális szinten, egy százalék alatt tartották. Azonban a kormányok ennek a közgazdasági következményeit nem tudták kezelni, a 60-as években az infláció minden évben egyre növekedett, ami az ipar teljesítményének ellenére a termelés csökkenéséhez és válsághoz vezetett. A 70-es évek így a sztrájkok és a nélkülözés évtizede lett, amit tovább erősített az 1973-as olajválság, melyet követően háromnapos munkahetet vezettek be az elektromos áram hiánya okán. A kritikus pontot 1979-ben érte el az infláció, amikor megközelítette a 20 százalékot, így Anglia a korábban Törökországot megillető *‘sick man of Europe’* gúnynevet kapta. Az 1979-es választásokon a Margaret Thatcher által vezetett konzervatív párt nyert, azzal a céllal, hogy helyrehozzák a gazdaságot, amit 1984-ig sikerült is elérnie a kormánynak. Ehhez azonban súlyos megszorításokat alkalmaztak, ami a munkanélküliség dramatikus megugrásához vezetett: 1979 és 1984 között 5,3%-ról 11,9%-ra emelkedett országos szinten¹⁹, tehát több, mint a kétszeresére nőtt öt év alatt, de a 70-es évek elejéhez viszonyítva megtízszereződött.

Az önkormányzati lakásrendszer csúcspontja után (a 70-es évek közepén Anglia népességének harmada lakott ilyen ingatlanban) a lakáspolitikai is válságba sodródott, aminek számtalan oka volt. Az egyre inkább idősödő épületállomány okán a forrásokat új együttesek helyett a karbantartásra koncentrálták. Míg 1967-ben 155.000 új lakást építettek az önkormányzatok

15 J. Darke, “Urban evaluations: 4. Sheffield revisited: Park Hill/Hyde Park housing complex” *Built Environment* 1 (1972): 557-561.

16 *ibid.* 561.

17 “High rise, mixed feelings” *New Society* (1971): 38.

18 *ibid.*

19 Independent. “Forget the full monty” <http://www.independent.co.uk/news/business/comment/david-blanchflower/david-blanchflower-forget-the-full-monty--unemployment-isnt-funny-chancellor-7536547.html>

Nagy-Britanniában, ez a szám 70.000-re csökkent 1980-ig, míg 1990-re elérte a 20.000-es értéket. A gazdasági problémák miatt azonban a fenntartásra is egyre kevesebb pénz jutott, ami az épületek amortizálódásához vezetett.²⁰

15. ábra: konzervatív reklámplakát, ami a *right-to-buy*-t hirdeti

A konzervatívok 1979-es hatalomátvételét követően bevezették a '*right-to-buy*' törvényt, amely lehetővé tette a lakók számára önkormányzati lakásuk kedvezményes megvásárlását. Ezzel kívánták létrehozni, az általuk az 1930-as évek óta hangoztatott ingatlan tulajdon-alapú demokráciát, de ez egyben az önkormányzati lakásrendszer halálát is okozta. A saját lakás iránti vágy egyre növekedett, aki tehetett saját tulajdonú ingatlant vásárolt. A rendelkezésnek hatalmas sikere volt, 1980-ban összesen 165.000-en éltek a lehetőséggel, majd az ezt követő évtizedben összesen egymillióan.²¹ Leginkább a közkezdveltebb ingatlanokat vásárolták meg: a kertvárosi sorházakban találhatóakat. Ennek köszönhetően azonban az önkormányzatok által kiadható lakások száma nagyban lecsökkent, amik jelentős hányada a népszerűtlenebb tömbházakban volt. Megszűnt rendszeren belül korábban jelenlévő ranglétra, mely a kis lakásoktól az önálló házakig terjedt.

Mindezek, és a gazdasági helyzet eredményeképp egyre inkább a szegények, a bevándorlók és a munkanélküliek lakhelyeivé váltak az önkormányzati lakóegyüttesek, melyeknek így a reputációja nagyban lecsökkent. Míg korábban a lakók nagy részét munkások és családjaik adták ki, addig ez az arány a Thatcher-korszak idején megfordult. Egyre inkább a társadalom szélén elhelyezkedő tömegeknek kínált opciót a rendszer.

A lakásvásárlási rohamnak eredményeképpen az ingatlanárak növekedésnek indultak, a 80-as évek alatt megtriplázódtak az árak²², ami még jobban kiélezte a társadalmi rétegek közti különbségeket, és a ranglétrán egyre lejjebb sodorta az önkormányzati lakásokban ragadókat.

20 Fullfact. "Who built more council houses?" <http://www.fullfact.org>

21 Mirror. "Great Tory housing shame." <http://www.mirror.co.uk/news/uk-news/right-to-buy-housing-shame-third-ex-council-1743338>

22 Monevator. "Historical UK house prices." <http://monevator.com/historical-uk-house-prices/>

Ezek a folyamatok természetesen Sheffieldet is érintették. Jól átadja a kor reménytelenségét a ‘*The full monty*’ című film²³, melyben munkanélkülivé vált családfejek vetkőzésre kényszerülnek a megélhetésért. A film egy 60-as évekbeli kampányfilmmel kezdődik, melyben a bemondó a kilencvenezer főt foglalkoztató sheffieldi acélipart méltatja. Az acélgyártás a hetvenes évek végén azonban megszűnt, munkások tömegei váltak munkanélkülivé. Park Hill-ben a statisztikák alapján a lakók összetételében 40%-al csökkent a dolgozó emberek száma²⁴. Ezen évek társadalmi és politikai berendezkedése a fő témája Chris Killip fényképeinek, melyeket az észak-angol munkásosztály mindennapjairól készített. A társadalom szegényebb rétegeiben eluralkodott a reménytelenség, a tehetetlen fiatalok körében megjelentek a szélsőséges nézetek, a szkinhed kultúra, mellyel együtt járt a vandalizmus és a bűnözés is.

16. ábra: Chris Killip fényképe

a *Park Hill* az ezredforduló környékén

1995-ben Dan Cruickshank a RIBA Journal Masterclass nevet viselő cikksorozatába írt cikket²⁵ a Park Hillről, bő három évtizeddel annak átadása után. Látogatása során úgy vélte, az épület “*nincs túlrongálva, csak elhasznált*”²⁶. A “*deck-ek csüggesztő hatása a karbantartás minőségének eredménye*”²⁷, annak ellenére, hogy félévente kisebb felújításokat végeznek rajta, mely a cikk mellett publikált fotókon is látszódik.

A fennálló szociális problémák ellenére azt állapította meg, hogy habár a *deck* rendszert a közvélemény kudarcnak állítja be, “*a Park Hill megmutatta, hogy továbbra is működik*”²⁸.

Az angol műemlékvédelmi szerv, az English Heritage 1992 és 1997 között egy listát írt azokról a háború utáni épületekről, melyek műemlékvédelmi védeltséget érdemelnek. A listán szerepelt a Park Hill, amit erősen ellenzett a sheffieldi önkormányzat, tekintettel az épület fizikai és szociológiai állapotára, valamint hatalmas, Sheffield főelő tornyosuló ‘brutális’ tömegére. A közvéleményt jól mutatja, hogy a Channel 4 *Demolition* című műsorában²⁹

23 Peter Cattaneo (rend.) *The Full Monty* (1997)

24 Andrew Saint. *Park Hill: what next?* (London: Architectural Association, 1996.)

25 Dan Cruickshank, “Masterclass. Park Hill, Sheffield 1960-1995” *RIBA Journal* 102 (1995): 52-61.

26 ibid. 61.

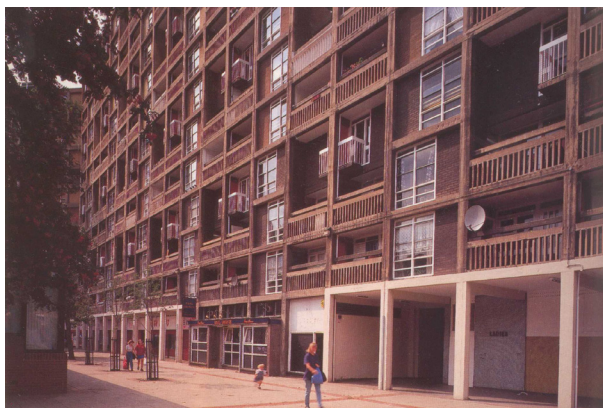
27 ibid. 61.

28 ibid. 52.

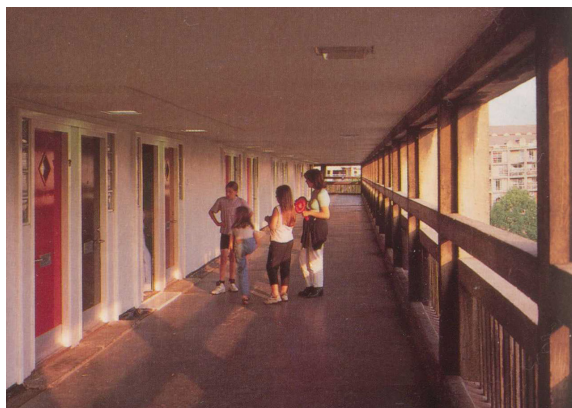
29 *Demolition*. (Channel 4) 2010.

beszavazták Anglia top tíz lebontandó épülete közé. Dan Cruikshank szerint azonban nem lenne helyes a fenntartás és odafigyelés minősége alapján ítélni.

A Park Hill végül 1998-ban megszerezte a védettséget a megosztó megítélésének ellenére, és így Európa legnagyobb kiterjedésű műemlékévé vált. A döntést azzal indokolták, hogy ez az első megjelenése a *street deck*-nek - mely lehetővé teszi a magasház-építést a pontházak hátrányai nélkül -, ezáltal „nemzetközi jelentőséggel bír”³⁰. A bírálókat arra is, hogy a szociológusok által az évek alatt tett vizsgálatok kimutatták, a *deck*-ek sikeresen élesztették újjá a közösségi szellemet.

17. ábra: Park Hill 1995-ös fényképen

18. ábra: Park Hill 1995-ös fényképen

A romló fizikai körülmények miatt viszont a Park Hill kezdett kiüresedni, a lakók hagyták el a lakásokat, így előtérbe kerültek lehetséges hasznosításai. Többek között felmerült, hogy a helyi Sheffield Hallam University veszi használatba, de végül az önkormányzat az Urban Splash fejlesztő kezelésébe adta, akiknek célja, hogy a teljes felújítás után egy trendi lakónegyed hozzanak létre benne, mely életteret teremt a modern városi élethez. ‘Megfizethető’ lakásokon³¹ kívül magánlakások és irodák kapnak benne helyet. Az átalakítás során, melyet a Hawkins/Brown és a Studio Egret West irodák terveznek, a Robin Hood Garden-hez hasonló *deck*-et hoznak létre fél-privát terekkel és ablakokkal, valamint több helyen áttörik az alsó szinteket, hogy jobbak legyenek az együttes városhoz fűződő kapcsolatai. A pillérvázat kitöltő téglafal helyett üveg és alumínium-panelet használnak, mely utóbbinak sárgás színárnyalatai a különböző árnyalatú téglafalakra emlékeztetnek.

fenntartási problémák

Ahogy az a Park Hill 1995-ös publikációjából kiderül, az önkormányzati ingatlanok fenntartását súlyos problémák övezték a 90-es és 2000-es években is. 2000-ben a lakást szerzők 70 százaléka hajléktalan volt³², ami jól mutatja, kiknek jelentett alternatívát a rendszer. Bár a 80-as évek társadalmi válsága alábbhagyott, az önkormányzati lakótömbök a társadalom szegényebb rétegeinek biztosított lakhelyet, így az ehhez a rétegekhez köthető

30 Rob Gregory, “The Full Monty” *Architectural Review* 221 (2007): 74.

31 ‘Affordable housing’: szociális lakás, mely a piaci ár maximum 80%-ért adható bérbe

32 <http://www.theguardian.com/society/2011/apr/15/demolition-london-housing-estate-begins>

problémák, mint a bűnözés vagy a droghasználat továbbra is fennálltak. Tony Blair 1997-es megválasztását követő napon az Aylesbury Estate-ben tett látogatása során megjegyezte, az itt lakók a társadalom szemében *“el lettek felejtve”*³³. Az önkormányzatok nem költöttek ezen együttesek fejlesztésére, amit a *Decent Homes Standard* program eredménye is kimutat. 2005-ben az akkori munkáspárti kormány rendeletet hozott, miszerint 2010-ig bezáróan minden önkormányzati tulajdonú lakásnak el kell érnie egy minimum szintet: a konyha és a fürdőszoba berendezése nem lehet harminc illetve húsz évnél idősebb, valamint veszélytelennek, elfogadható állapotúnak kell lennie a nyílászáróknak, vezetékrendszernek... stb. Öt évvel később, 2010 nyarán készített elő-felmérés alapján a program megbukni látszott, ugyanis országos szinten a lakások 25 százaléka nem felelt meg. A kerületek között a második legrosszabb eredményt Tower Hamlets szerezte, ahol a Robin Hood Gardens található. Itt 55 százalék volt ez az arány.³⁴

A Robin Hood Gardens védelme

2007-ben került előtérbe a Robin Hood Gardens, ugyanis telkét a *Blackwall Reach Regeneration Plan*-hez csatolták. A terv alapján a környező területen, mely a Robin Hood Gardens telkén kívül leginkább elhagyatott és alulhasznosított beépítetlen részeket foglal magába, új lakóházakat építenének privát befektetők jóval nagyobb lakássűrűséggel –összesen 1575-öt. Az ehhez hasonló beruházások –melyben a helyi önkormányzat területet biztosít a fejlesztőnek, cserébe az újonnan épült lakások egy része *‘megfizethető’* lesz- jellemzőek Angliában, a Park Hill renoválása is hasonló konstrukcióban valósul meg. De miként vált ingatlanfejlesztői szempontból érdekessé a helyszín?

19. ábra: a Robin Hood Gardens és környezete a DLR megállóból

20. ábra: Canary Wharf látványa a deck-ről

A 80-as években a Robin Hood Gardens-tól délre található Isle of Dogs félszigeten kanadai befektetők felépítették a korábbi hajógyár területén a Canary Wharf üzleti negyedet. A területen 2010-ig összesen tizenhat felhőkarcoló épült fel, melyek között az első Cesar Pelli jelképpé vált One Canada Square tornya volt. Az fejlesztéshez kapcsolódóan 1990-ben kiépült a DLR³⁵ hálózat, melynek Poplar nevű állomása a Robin Hood Gardens-tól két tömbnyire található

33 ibid.

34 <http://www.bbc.co.uk/news/uk-england-london-11326597>

35 Docklands Light Railway, a magyar HÉV angol megfelelője

(ezek a tömbök szintén a regenerációs terv részét képezik). Canary Wharf terjeszkedése okán a környéken lakótornyokat építenek, kiszolgálva a növekvő igényeket. A hullám a 2000-es évek második felében érte el a Robin Hood Gardens-t, így a jövőendő beruházók *Certificate of Immunity*-t (COI) kérvényeztek rá. COI-t az angol műemlékvédelmi hatóság állít ki, mely biztosítja a kérvényezőt, hogy az adott ingatlan a következő öt évben nem kap műemléki besorolást, így bontása lehetséges lesz.

A kérvényt pozitívan bírálták el 2007-ben, tehát a védést elutasították Peter Stewart tanulmányára alapozva³⁶. Ő azt állapította meg, hogy a Robin Hood Gardens *“megbukott, mint az élet színtere”*³⁷, a *street deck*-ek soha nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, melynek bizonyítéka a vandalizmus és a bűnözés. A döntést nagy felháborodás vagy éppen egyetértés követte. Kétévnyi vita vette kezdetét: a Twentieth Century Society (C20) és a Building Design magazin a védelem mellett, míg ellene az Architects’ Journal magazin kampányolt. A kritikusok azt kifogásolták, hogy drága, lakásonként hetvenezer font lenne a felújítása, valamint a lakók sem kedvelik, nem ideális benne lakni. Gettót formált az ott lakóknak, a családok túlszűfolt és rossz körülmények között laktak.

Ezzel ellentétben a C20 olyan építészek támogatásával, mint Richard Rogers, Zaha Hadid és Peter St John kiállt az épület mellett. Azzal érveltek, hogy valójában a lakók szeretnek ott élni, valamint az épület a korszakot nagyban meghatározó Smithson házaspár elméleti munkájának manifesztációja, ami nagy hatással volt a brit és az európai építészetre -emiatt nemzetközi jelentőséggel bír. Emellett még kiemelték, hogy ez az egyetlen megvalósult nagyobb léptékű lakóépülete a tervezőknek, illetve, hogy több más alkotásuk is már védeltséget kapott (pl. The Economist Plaza), ezzel bizonyítva építészeti jelentőségüket. Kiemelik még, hogy fényképeken nem érezhető át az épület, ugyanis a dombok és a megtört épülettömegek *“dinamikus látószögből értelmezhetőek, és nem statikusból”*³⁸. A Robin Hood Gardens a György-korabeli *crescent*-ek és *circus*-ök interpretációjaként fogható fel, amire utal a 2014-es Velencei Biennálé angol pavilonja is, ami a *Clockwork Jerusalem* címet kapta³⁹. A kiállítási térbe belépve egy mesterséges domb fogadja a látogatót -hasonló a Robin Hood Gardens kertjében vagy éppen a Boundbury Estate központjában találhatóhoz. Mögötte a falfelületen a Smithson házaspár egyik rajza látható a dombról, a háttérben pedig a bath-i Royal Crescent látszik, mely egybefolyik a manchester-i Hulme Estate⁴⁰ épületével.

A felújítás költségével kapcsolatos vádakra azt válaszolták, hogy a Robin Hood Gardens építéskor az önkormányzat által felvett hatvan éves futamidejű hitelt továbbra is fizetni kell -így gazdaságilag a bontás a legveszteségesebb megoldás.

36 Peter Stewart, “Robin Hood Gardens - Report on Potential Listing” (2007).

37 ibid.

38 Alan Powers, szerk., *Robin Hood Gardens Re-Visions*. (London: The Twentieth Century Society, 2010.)

39 Sam Jacobs. “A Clockwork Jerusalem: Planning and the British Psyche” (Előadva: Architectural Association, London, 2014. okt. 16.).

40 J. L. Womersley 3300 lakásos épülete, mely Európa legnagyobb lakóépülete volt. U-formájú crescent-szerű tömegeivel parkokat zárt közbe. 19 évvel felépítése után 1991-ben kezdték meg bontását.

21. ábra: a 2014-es Velencei Biennálé angol pavilonjának falfelülete

A C20 2009-ben fellebbezett a COI elfogadása ellen, amit a kultúráért felelős minisztérium elutasított, tekintve, hogy a Robin Hood Gardens *“továbbra sem rendelkezik rendkívüli építészeti és történelmi értékekkel”*⁴¹. Ezáltal a beruházás teljesen szabad kezet kapott, a szomszéd telken már épülő első ütem befejezését követően, 2015 tavaszán megindul a Robin Hood Gardens bontása.

5.0 Elemzés

előítéletek

Bár az önkormányzati lakások megépítésükkor a beköltözőknek a megváltást, egy új és modern világ beteljesedését jelentették, a közvéleményben később mégis negatív megítélésük lett.

Ez egyrészt köszönhető annak a ténynek, hogy az olcsóság sokszor rányomta bélyegét a kivitelezés minőségére, ami katasztrófákhoz is vezetett. Ezek közül a legsúlyosabb egy 1968-as gázrobbanás, mely a londoni Ronan Point toronyház egy traktusát 20 emelet magasságig összedöntötte. Az ezt követő vizsgálatokból kiderült, az épület szerkezete komoly műszaki problémákat rejt a *Large Panel System* nevű építési módnak köszönhetően, mely elterjedt

22. ábra: az 1968-as Ronan Point katasztrófa

41 Laura Warren, levél a COI felülbírálatáról Aman Dalvinak, 2009.

volt szerte Angliában. Hasonló kivitelezési hibák miatt számtalan épület lett bontás áldozata a 70-es és 80-as évek során mindössze 10-20 évnyi élettartamot követően.

A másik fő negatív tényező az együttesekben kialakult bűnözés és egyéb szociális problémák. A Park Hill-ben a 90-as években rendszeresek voltak a gyilkosságok, így a San Quentin⁴² becenévvel illették. Azonban Joe-val, a korábbi lakossal történő beszélgetésemből kiderült, az atrocitások csak egy kisebb csoportot érintettek, és általában etnikai konfliktusokon és a drogdílerek területért vívott harcán alapult.

A Robin Hood Gardens-ről két feljegyzés található a 2000-es éveket megelőző időszakról. Az egyik Anthony Pagaro, amerikai kritikusé, aki 1973-as látogatásakor vandalizmusról, megrongált és elhagyatott körülményekről számolt be⁴³. A másik egy 1995-ös cikk az Architects' Journal-ban, amiből kiderül, zárt bejárati előtér építését tervezik, hogy csökkentsék a bűnözés mértékét az együttesben.

megbukott, mint az élet színtere?

A negatív előítélet, miszerint nem ideális és nem biztonságos ezekben az együttesekben élni, rányomta bélyegét a Robin Hood Gardens '*festői beton*'⁴⁴ építészetének megítélésére, és így a védését ellenzők egyik fő érvévé vált.

Mint mondják, a lakók 75 százaléka az épület bontását preferálja -derül ki az önkormányzat által készített felmérésből. Aktar Hussain, a lakószövetség egyik tagja azonban felhívja a figyelmet arra⁴⁵, hogy a hivatal azzal kecsegteti a lakókat, hogy nagyobb és újabb lakásokat kapnak áthelyezésük esetén -ez már azért is irreális elképzelés, mert a Robin Hood Gardens 3 és 4 szobás lakásainál nagyobb ingatlanjuk nincsen. Ezt támasztja alá az egyik lakó, Darren Paulig saját felmérése, mely alapján 140 megkérdezett háztartásból 130-ban a felújítást támogatták volna.⁴⁶

23. ábra: a kert jelenlegi állapota

42 San Quentin: san francisco-i börtön

43 Anthony Pagaro-t idézi: Hermione Hobhouse, szerk., *Survey of London: volumes 43 and 44: Poplar, Blackwall and Isle of Dogs* (1994.)

44 concrete picturesque: Többek közt a RHG-t illető kifejezése, mely beton építésze mellett idilli, a crescent-ekre reflektáló környezetet hoz létre.

45 Building Design. "It's a great place to live, absolutely." <http://www.bdonline.co.uk/%E2%80%98a-great-place-to-live-absolutely%E2%80%99/3107689.article>

46 Municipal Dreams. "Robin Hood Gardens, Poplar." <https://municipaldreams.wordpress.com/2014/02/11/robin-hood-gardens-poplar-presence-dignity-and-a-bit-grim/>

A lakókkal készített számtalan videointerjúból is az derül ki, hogy szeretnek ott lakni az emberek. Mint mondják, *“nagyszerű itt élni”*⁴⁷. A felvételeken a gyerekek önfeledten játszanak a *deck*-en és a parkban. Gary, az egyik lakó, aki büszkén vezeti körbe a Guardian riporterét otthonában a tágas tereket és a kertre néző szép kilátást dicséri, ahol folyton zajlik az élet.⁴⁸ Ezt bizonyítja személyes látogatásom is: a parkban nemrég filagóriát és dísz tárgyakat helyeztek el, valamint napórát készítettek a domb tetejére. A gondnok elmondta, hétvégén a családok kint töltik az időt a kerben, azonban én a Ramadán időszak alatt ejtettem meg látogatásomat, amikor ugyanis a túlnyomóan muszlim közösség nem mutatkozik. A *deck*-eken azonban az ajtók nyitva voltak, hallatszódtak az ebédkészítés neszei, a bejáratok előtti térrészeket, melyeket nemrég festhettek újjá a lakók egyedi színekkel és mintázatokkal, biciklik, székek és növények foglalták el. A használatot bizonyítja a gondnok által kihelyezett bengáli-angol kétnyelvű tábla: *‘tilos labdázni, tilos biciklizni, tilos gördeszkázni!’*

A másik oldalról viszont jelen vannak az oda nem figyelés jelei is: a szűkös lépcsőházban droghasználat nyomai, valamint elég sok eldobált szemét. Aktar Hussain a lakószövetségtől is elismeri: *“vannak akik nem bánnak jól az épülettel, de ez az önkormányzat által tanúsított magatartás eredménye”*⁴⁹. Az épületet ugyanis komoly fenntartási problémák övezik. Fennállása óta -a nyílászárók kicserélésén túl- nem investáltak rá komolyabb összeget, csak vészmegoldások születtek. Ez a *deck*-ek kinézetén is visszaüt: csövekkel és kábelekkel van behálózva, a padló igénytelen hatást keltő és koszos bitumennel lett leöntve, míg a bontás terve miatt kiadhatatlan lakások vasajtókkal lelakatolva állnak - nem kellemes környezet a mindennapi élethez. A gondnok is megerősítette ezt: beszámolója alapján csótányokkal van tele az épület, az állapota meglehetősen rossz. A pár éve telepített új játszótér és környéke azonban tisztán van tartva -vigyáznak rá a lakók.

24. ábra: a *deck* mai állapota. A bejáratokat a lakók festették ki.

25. ábra: lepusztult rész a *deck*-en

47 Building Design. “It’s a great place to live, absolutely.” <http://www.bdonline.co.uk/%E2%80%98a-great-place-to-live-absolutely%E2%80%99/3107689.article>

48 Guardian. “Is Robin Hood Gardens an architectural masterpiece?.” <https://www.youtube.com/watch?v=1JmLxwjzE5w>

49 Building Design. “It’s a great place to live, absolutely.” <http://www.bdonline.co.uk/%E2%80%98a-great-place-to-live-absolutely%E2%80%99/3107689.article>

A társadalom a betont, mint építőanyagot, és ezáltal a *'béton brut'*⁵⁰-t összekapcsolta a rossz fizikai és szociális életkörülményekkel, a szegénységgel és a nélkülözéssel. Jól példázza ezt a hozzáállást Károly herceg 1988-ban tett kijelentése, amelyben Denys Lasdun kiemelkedő alkotását, a temze-parti National Theater-t egy, a *"város közepére ejtett nukleáris erőműnek nevezi"*⁵¹. Az emberek kiábrándultak ebből az építészetből, a 80-as évek a tömeges lakásépítés terén a neovernakulárt és a *Garden City* eszmény feléledését hozta magával, aminek kitűnő példája Poundbury⁵² létrejötte.

A háború utáni beton építészzel szembeni negatív hozzáállás miatt sokáig nem került előtérbe ezen épületek műemléki védelme. 1988-ban azonban Albert Richardson 1958-as Bracken házát a lebontás fenyegette, így bevezették az informális harminc éves szabályt, mely szerint harminc évnél nem fiatalabb épületet lehet védelem alá helyezni. A szabály életre hívásával a Bracken House lett az első háború utáni védett épület.

Catherine Croft, a C20 igazatója az 1996-os DOCOMOMO konferencián tartott előadást az 1945 utáni lakóházak védelmének angol tapasztalatairól⁵³. Kifejtette, hogy fontos épületek védelmére csak a bontás vagy jelentős átalakítás hívja fel a figyelmet. Többek között így került védelem alá, megelőzve az építészeti károkat a Denys Lasdun által tervezett Keeling House és a Balfron Tower, Goldfinger Ernő alkotása. Megjegyezte, a védelmet nehezíti ezen épületek többnyire hatalmas mérete, a társadalom megítélése és a műszaki felújításuk kezdeti nehézségei (a beton öregedéséből fakadó problémák orvoslására akkoriban még csak kísérleti módszerek voltak). Nem tartotta ideálisnak ezeket a tűzoltó ad hoc védelemeket, mely problémának a megoldására az angol műemlékvédelmi szerv, az English Heritage, valamint a C20 1992 és 1997 között egy listát készített arról a 67 háború utáni épületről, melynek védelmét javasolták. Kiemelte fontosságát még az Estate Action elnevezésű projektnek, melynek célja népszerűtlen lakótelepek műszaki felújítása és menedzsment struktúrájának megváltoztatása.

Ezen törekvéseknek meg lett az eredménye. A listán szereplő épületek nagy része védettséget kapott, így a Park Hill is. Az Alexandra Road Estate az Estate Action keretében szerzett 8.5 millió fontot a megújulásra, melynek pozitív eredményét mutatja, hogy 1993-ban ez lett az első háború utáni védett szociális lakóegyüttes.

50 *béton brut*: fr., nyers beton. A brutalizmus kifejezés ebből ered.

51 Wikipedia. "Royal National Theater." http://en.wikipedia.org/wiki/Royal_National_Theatre

52 Károly herceg által felépített település Dorset külvárosában. Építészeti kialakításában egy tradicionális falu utánzata.

53 Croft, Catherine. "Preserving Modern Housing: The English experience" Előadva: 4th International Docomomo Conference: Universality and Heterogeneity, Pozsony, 1996. szeptember 18-20.

A 2000-es évek eleje azonban fordulópontot jelentett: Simon Thurley lett az English Heritage elnöke, aki leginkább Károly herceggel ápolt jó kapcsolatáról és zűrös projektjeiről ismer az angol közvélemény. Nem titkolja a háború utáni építészettel szembeni ellenérzését, Stirling leicester-i egyetemi épületének helye szerint leginkább Moszkvában lenne⁵⁴. Vezető pozíciójának köszönhetően megszűnt az EH és a C20 közti szoros együttműködés, így stratégia nélkül, ad hoc módon folytatódott a háború utáni épületek védelme, valamint a pénzügyi források is megszűntek ezen épületek felújítására.

26. ábra: az egyik kisfiú dühösen néz Simon Thurley-re, amiért ő elrúgta a labdáját

Simon Thurley egy 2008-as dokumentumfilmben⁵⁵ a legjelentősebb XX. századi angol épületeket mutatta be, melyek között szerepelt a Robin Hood Gardens. Az egyik *deck*-en nagyképűen sétálva azt mondja, hogy *“a Smithson házaspár a Robin Hood Gardens-ben próbálta feléleszteni a közösségi szellemet, amit megfigyeltek a tradicionális utcákon -ez azonban nem sikerült”*⁵⁶. Mindeközben elsétál két bicikliző kislány és két kisfiú mellett, akik a *deck*-en labdáznak, és odébb rúgja a labdájukat. Ez a részlet jól leképzi az English Heritage hozzáállását a Robin Hood Gardens-hez.

összefoglaló

A dolgozatomban feldolgozott két épület eltérő megítéléséhez szembe tűnő történelmi és politikai különbségek vezettek.

A Park Hill pozitív megítélésében erősen közrejátszott a sheffiledi közösségi emlékezetben betöltött szerepe, valamint a 90-es évek során működő pozitív műemlékvédelmi légkör. Emellett jelentős előnyt jelentett az, hogy megépítése után a sikeres működését igazoló visszajelzések születtek róla, köszönhetően az önkormányzat ésszerű betelepítési módszerének, a rendszeres felújításoknak és az akkor még szélsőségektől mentes politikai és társadalmi berendezkedésnek.

A Robin Hood Gardens egy évtizeddel később született egy ipari és kieső területen, ahol a nélkülözés akkor is és ma is az egyik legsúlyosabb probléma London területén belül. Ellentétben a Park Hill-el, az 1967-es felmérés eredményei alapján a Robin Hood Gardens

54 Vimeo. “Coming to terms with modern architecture.” <http://vimeo.com/63315645>

55 *Buildings that shaped Britain*, (Channel Five) 2008.

56 *Buildings that shaped Britain*, (Channel Five) 2008.

nem lehetett népszerű a lakók körében elhelyezkedése miatt. Lakói munkanélküli bevándorlók lettek többségében, akik körében a politikai és gazdasági változások következtében megjelent a vandalizmus, aminek a jelenlétét az önkormányzat részéről történő hanyag és felelőtlen fenntartás tovább erősítette.

Az így kialakuló állapotok meghatározóak lettek a Robin Hood Gardens mai megítélésében és az önkormányzat a saját hibájából kialakuló helyzetet most a védelem ellen fordítja. Az English Heritage nem hajlandó tudomásul venni a *street deck* sikerességét -amit a Park Hill bizonyít-, valamint a jelenleg az épületben élők pozitív reakcióit. Megfeledkeznek a sikertörténetekről: a Park Hill most Sheffield ékkövévé vált, de a londoni Trellick Tower és Keeling House esetei is előremutató példák lehetnének, amik esetében a közvélemény (és az English Heritage) szemében népszerűtlen épületekből vált közkedvelt lakóépület.

Ezzel szemben győztek a befektetői érdekek. A Robin Hood Gardens -Alison és Peter Smithson gondolatiságának manifesztációja- helyét pár év múlva üresen álló, középfolyosóról nyíló kétszobás lakásokkal teli toronyházak lepik el az új élet reményében.

6.0 Bibliográfia

nyomtatott

- Banham, Reyner "Park Hill housing, Sheffield" *Architectural Review* (1961): 402-410.
- Bayley, Rosalind. *Celebrating special buildings: the case for conserving post-war public housing : a report for the Twentieth Century Society*. London: The Twentieth Century Society, 2002.
- Cruickshank, Dan "Masterclass. Park Hill, Sheffield 1960-1995" *RIBA Journal* 102 (1995): 52-61.
- Darke, J. "Urban evaluations: 4. Sheffield revisited: Park Hill/Hyde Park housing complex" *Built Environment* 1 (1972): 557-561.
- Dirk van den Heuvel, „Recolonising the modern: Robin Hood Gardens Today” In: *Architecture is not made with the brain: the labour of Alison and Peter Smithson*, szerk. Niall Hobhouse, 30-37. London: Architectural Association, 2005.
- Eisenman, Peter, "From Golden Lane to Robin Hood Gardens" *Oppositions* 1 (1973): 27-56.
- Eisenman, Peter „Robin Hood Gardens housing development, London borough of Tower Hamlets" *Architectural Design* 42 (1972): 557-573.
- Finch, Paul „Outrage. Plans to demolish an important housing development in East London are absurd and should be stopped now" *Architectural Review* 223 (2008): 34.
- Great Britain, Department of the Environment. *The estate outside the dwelling : reactions of residents to aspects of housing layout*. London: H.M.S.O., 1972.
- Gregory, Rob "The Full Monty" *Architectural Review* 221 (2007): 74-77.
- Hedges, Ruth „Robin Hood Gardens deserves to be demolished" *Blueprint* 226 (2008): 56.
- Hollow, Matthew „Governmentality on the Park Hill estate: the rationality of public housing" *Urban History* 37 (2010): 117-135.
- Lyall, Sutherland. *"The state of British architecture."* London: The Architectural Press, 1980.
- Lynn, Jack "Park Hill redevelopment, Sheffield" *RIBA Journal* (1962): 447-469.
- Meggyesi Tamás. *A 20. század urbanisztikájának útvesszői*. Budapest: Terc, 2005.
- Powers, Alan „Brutal behaviour: what are we doing to our heritage?" *Blueprint* 314 (2012): 40-67.
- Powers, Alan, szerk., *Robin Hood Gardens Re-Visions*. London: The Twentieth Century Society, 2010.
- Saint, Andrew. *Park Hill: what next?* London: Architectural Association, 1996.
- Smithson, Alison. *Charged Void: Architecture*. New York: Monacelli, 2001.
- Smithson, Alison, *Ordinariness and light: urban theories 1952-1960 and their application in a building project 1963-1970*. London: Faber and Faber, 1970.
- Smithson, Alison, *Urban structuring: studies of Alison and Peter Smithson*. London: Studio Vista, 1967.
- Stewart, Peter „Robin Hood Gardens: Report on potential listing" COI report, 2007.

Taylor, David "EH proposes listing of Sheffield's Park Hill estate" *Architects' journal* 204 (1996): 9.

Waite, Richard „Game over for Robin Hood Gardens” *Architects' Journal* 235 (2012): 10-11.

Webber, Glen; Donald, Alaistat (szerk.). *The Clockwork Jerusalem*. London: The Vinyl Factory, 2014.

Womersley, J. L., "Park Hill redevelopment, Sheffield" *Architects' journal* (1961): 271-286.

"Appraisal of Park Hill redevelopment, Sheffield: report of a meeting at the RIBA on 8 Jan. 1963: discussion." *RIBA Journal* (1963): 281-286.

"Trellick Tower and Park Hill among post-war listings" *Architects' journal* 209 (1999): 12.

előadás

Beard, Andrew. "A future for Park Hill" Előadva: English Heritage: Preserving Post-War Heritage Conference, London, 1998. Június 3-4.

Brierley, Edwin S. "The significance of Park Hill Sheffield for the Modern Movement" Előadva: 4th International Docomomo Conference: Universality and Heterogeneity, Pozsony, 1996. szeptember 18-20.

Croft, Catherine. "Preserving Modern Housing: The English experience" Előadva: 4th International Docomomo Conference: Universality and Heterogeneity, Pozsony, 1996. szeptember 18-20.

Jacobs, Sam. "A Clockwork Jerusalem: Planning and the British Psyche" (Előadva: Architectural Association, London, 2014. okt. 16.

Harwood, Elain "This is Tomorrow: The story of post-war architecture in England" Előadva: English Heritage: Preserving Post-War Heritage Conference, London, 1998. Június 3-4.

Powers, Alan. "Style or Substance? What are we trying to conserve?" Előadva: English Heritage: Preserving Post-War Heritage Conference, London, 1998. Június 3-4.

web

BBC. "One in four council homes fails 'Decent Homes Standard'." <http://www.bbc.co.uk/news/uk-england-london-11326597>

BBC. "What future for social housing?" <http://www.bbc.co.uk/news/uk-14380936>

British History. "Building and social conditions after 1945." <http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=22754>

C20 Society. „Casework: Robin Hood Gardens.” <http://www.c20society.org.uk/casework/robin-hood-gardens/>

Daily Mail. "The Prince's boy wonder could live EH in ruins." <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1173471/The-Princes-boy-wonder-leave-English-Heritage-ruins.html>

Dezeen. "Brutalist buildings: Park Hill." <http://www.dezeen.com/2014/09/10/brutalist-buildings-park-hill-jack-lynn-ivor-smith/>

Fullfact. “Who built more council houses?” https://fullfact.org/factchecks/council_house_building_margaret_thatcher_labour_government-29270

Independent. “Forget the full monty” <http://www.independent.co.uk/news/business/comment/david-blanchflower/david-blanchflower-forget-the-full-monty--unemployment-isnt-funny-chancellor-7536547.html>

Mirror. “Great Tory housing shame.” <http://www.mirror.co.uk/news/uk-news/right-to-buy-housing-shame-third-ex-council-1743338>

Municipal dreams. “Robin Hood Gardens, Poplar: presence, dignity and grim.” <https://municipaldreams.wordpress.com/2014/02/11/robin-hood-gardens-poplar-presence-dignity-and-a-bit-grim/>

Municipal dreams. “Robin Hood Gardens, Poplar: ‘an exemplar - a demonstration of a more enjoyable way of living’” <https://municipaldreams.wordpress.com/2014/02/04/robin-hood-gardens-poplar-an-exemplar-a-demonstration-of-a-more-enjoyable-way-of-living/>

média

Buildings that shaped Britain, (Channel Five) 2008.

Saving Britain's past, streets in the sky, (BBC 2) 2009.

The Smithsons on Housing, (BBC 2) 1970.

Guardian. “Is Robin Hood Gardens an architectural masterpiece?” <https://www.youtube.com/watch?v=1JmLxwjzE5w>

Youtube. “The Great Estate: The rise and fall of council housing.” <https://www.youtube.com/watch?v=WVGMyo40SyE>

Vimeo. “Coming to terms with modern architecture.” <http://vimeo.com/63315645>

Vimeo. “Rotten Utopia.” <http://vimeo.com/52743211>

Vimeo. “Robin Hood Gardens (or every brutalist structure for itself).” <http://vimeo.com/15084292>

Peter Cattaneo, rend., *The Full Monty* (1997)

7.0 Képjegyzék

1. ábra: Guardian. "Nazis tried to flood Europe with British banknotes, MI5 files show." <http://www.theguardian.com/uk/2012/feb/17/nazis-fake-british-banknotes>
2. ábra: Smithson, Alison, *Urban structuring: studies of Alison and Peter Smithson*. London: Studio Vista, 1967.
3. ábra: Smithson, Alison. *Charged Void: Architecture*. New York: Monacelli, 2001.
4. ábra: ibid.
5. ábra: Lynn, Jack "Park Hill redevelopment, Sheffield" *RIBA Journal* (1962): 447-469.
6. ábra: Lynn, Jack "Park Hill redevelopment, Sheffield" *RIBA Journal* (1962): 447-469.
7. ábra: Dezeen. "Brutalist buildings: Park Hill, Sheffield." <http://www.dezeen.com/2014/09/10/brutalist-buildings-park-hill-jack-lynn-ivor-smith/>
8. ábra: Picture Sheffield. http://www.picturesheffield.com/frontend.php?keywords=Ref_No_increment;EQUALS;s22899&pos=55&action=zoom&id=25358
9. ábra: *The Smithsons on Housing*, (BBC 2) 1970.
10. ábra: Eisenman, Peter "Robin Hood Gardens housing development, London borough of Tower Hamlets" *Architectural Design* 42 (1972): 557-573.
11. ábra: ibid.
12. ábra: Powers, Alan, szerk., *Robin Hood Gardens Re-Visions*. London: The Twentieth Century Society, 2010.
13. ábra: Eisenman, Peter "Robin Hood Gardens housing development, London borough of Tower Hamlets" *Architectural Design* 42 (1972): 557-573.
14. ábra: Municipaldreams. "Robin Hood Gardens, Poplar: 'an exemplar - a demonstration of a more enjoyable way of living'" <https://municipaldreams.wordpress.com/2014/02/04/robin-hood-gardens-poplar-an-exemplar-a-demonstration-of-a-more-enjoyable-way-of-living/>
15. ábra: Alaistar Donald, Glen Webber (szerk.). *The Clockwork Jerusalem*. London: The Vinyl Factory, 2014.
16. ábra: Telegraph. "This was England - The photographs of Chris Killip." <http://www.telegraph.co.uk/culture/photography/9969073/This-was-England-the-photographs-of-Chris-Killip.html>
17. ábra: Cruickshank, Dan "Masterclass. Park Hill, Sheffield 1960-1995" *RIBA Journal* 102 (1995): 52-61.
18. ábra: ibid.
19. ábra: a szerző felvétele
20. ábra: a szerző felvétele
21. ábra: a szerző felvétele
22. ábra: Urban Splatter. "5 architectural fails." <http://www.urbansplatter.com/5-architecture-fails/>
23. ábra: a szerző felvétele

24. ábra: a szerző felvétele

25. ábra: a szerző felvétele

26. ábra: *Buildings that shaped Britain*, (Channel Five) 2008.

27. ábra: a szerző felvétele

28. ábra: a szerző felvétele